

SIMBAT DAVİT DAVİTYAN'IN ANLATTIKLARI
(1905, VAN, NAREK K. DOĞUMLU)

Bizim köyümüz Grigor Narekatsi'nin köyüymüş. Dini bayramlarda insanlar Narek Köyü'ne inanç ziyaretine gelirlerdi. Köyümüzde 250 hane Ermeni yaşardı; hiçbir yabancı yoktu. Bize komşu köyler Kürt köyleriydi. Ailemiz 6 erkek kardeşten oluşurdu; hepsinin de adlarını hatırlıyorum. Tek katlı büyük bir evimiz vardı. Amcam hep beni kucaklar ve bütün sülalemiz yemeğe otururdu. Amcalarımdan biri marangozdu; babam araba imal ederdi. Annem çalışmazdı. Koyunlarımız, ineklerimiz vardı. Yazın, köyün yukarısında bir çeşme akardı. Evin önünde, içinde meyve ağaçları olan büyük bir bahçemiz vardı. Biz altı çocuktuk : üç erkek, üç kız. Annem ve babamla toplam sekiz kişiydik. Diğer amcalarım yavaş yavaş evler inşa edip ayrı yaşamaya başladılar. Bizim köylüler büyük ölçüde ziraatla uğraşırlardı. Birçoğu Amerika'ya, Fransa'ya çalışmaya gidip kendi yakınlarına para gönderiyor, sonra da geri dönüyordu. Köyümüzde iki katlı dört bina vardı; onlar zenginlerin ve papazın evleriydi; geri kalanlar ise tek katlıydı: tandır evi ve ahır. Sonra birçok kimse ahşap malzeme kullanarak evininin üstüne kat çıktı. Babam evimizin ikinci katının üstünü örtmek üzereyken katliam başladı. Bahçede çeşitli meyveler vardı; ama bunları satmazdık; fakir olanlara verirdik. İnsanlar birbirine yardım ediyordu. Köyde büyük bir zeytinyağı fabrikamız vardı. Kışın köy sakinleri orda toplanır, konuşur, sohbet ederlerdi. Ulaşım imkânları yoktu; kağnılarla yolculuk ederlerdi.

Evimizin içinde, avluya girdiğinizde bir tandır vardı; içinde ekmek pişirirdik. Duvardan duvara bir perde asmış hayvanlarımızı onun arkasında saklıyorduk. Su dışardan getiriliyordu; kaynak suyu dağdan aşağıya akarak evimizin önünden geçiyordu. O su bir yerde toplanıyor, içinde mandalar ve çocuklar yıkıyorlardı. O derenin adı Sarı Dere'ydi. O derenin bir kıyısında Kürtler yaşardı; köyümüz ise diğer kıyıdaydı. Kürtlerle biz birbirimizi ziyaret ederdik. Çok iyi anlaşıyorduk; sonra ortalık karıştı.

Köyümüzde, kilisenin avlusunda yedi derslikli bir okul vardı. Ben birinci sınıfa gittim. Kızlar ayrı, erkekler ayrı öğrenim görüyorlardı. Ermenice ve din dersi görüyorduk. Öğretmenler Aziz Grigor Lusavoriç'i anlatıyor, bize İsa'nın emirlerini öğretiyorlardı. Paskalya'dan önce oruç tutuyorduk. Paskalya'da yumurta boyuyorduk; yumurta tokuştururken kim diğerinin yumurtasını kırarsa kazanıyordu. Kilise hep inananlarla doluydu. Dini bayramları hep kutluyorduk. Bir çocuk doğduğunda, götürüp vaftiz ederek Hristiyan olmasını sağlıyorlardı. Herkes Gregoryen Kilisesi mensubuydu. Boş vakitlerde, yazın bağlara eğlenmeye giderdik. Annem, babam Kürtçe bilirler, alışveriş yaparken de konuşurlardı. Bayram günleri diğer köylerden manastırın kapısına gelir, para atar, kurban keser, etini kazana koyup pişirir, sonra da herkese dağıtırlardı.

Yazın bize ait harman yerinde birçok insan toplanır, harman döverken katliam yapılabileceğinden bahsederlerdi. Köyde halkı örgütleyen takım liderleri vardı. Bizim köylüler silahlıydı; babamın ve ağabeyimin mavzeri vardı. Bizim köyden kimseyi askere almamışlardı.

1915'te başladılar saldırmaya. Köylere girdiler; bizim köye de ulaştılar ve dağa çıktılar. Bizimkiler dağa çıktılar; Kadınlar ve biz çocuklar köyde kaldık. Kiliseye gittik. Ağlamalar, sızlamalar... Birden Türk askerleri tarafından kuşatıldık. Onlar kilisenin kapısını kırıp içeri girdiler. Süt emen erkek çocukları dahi kesme emri vardı. Annem kulaklarımı delip, bana küpe taktı; kız elbisesi giydirdi. Benim iki kız kardeşim de daha önce ölmüştü. Annem ve bir erkek bebeği olan komşumuz vardı. Gelip kontrol ettiler, kontrol eder etmez annemin yanındaki komşumuzun kucagında erkek bir çocuk olduğunu gördüler; hançeri boynuna saplayıp onu öldürdüler. Komşu kadın onun üstüne kapandı ve ağlamaya başladı. Annem de onun üstüne düştü; ben ise çığlık attım, bağırdım. Yirmi-yirmi beş erkek çocuk öldürdüler. Beni kız sandılar. Kızları toplayıp götürdüler. Anneler çığlık atmaya başladı. Avlunun kapısı açık kalmıştı. Yaklaşık 20-30 erkek gördük; ayağı kesikler içinde olan dayım da onların arasındaydı. Onların hepsini manastırın ahırına doldurup üzerlerine gaz dökerek diri diri yaktilar. Annem üzüntüsünden öldü. Biz sahipsiz kaldık. Birden, Andranik Paşa'nın gelmekte olduğu haberi ulaştı. Andranik beyaz atına binmiş olarak kilisenin avlusuna geldi. Dedem ona on tane koyun ve bir inek hediye etti.

Göç sırasında Andranik'in birlikleri geldi ve Rusya'ya doğru gittik. Bütün köyümüzdekiler ve çevre köylerdeki insanlar göç ediyorlardı. Berkri Köprüsü'ne ulaştık. Orda Rus ordusu durdu. Sabah gün ağardı ve Rus ordusu Van'a geri döndü. Ordan bizi geri çevirdiler. Salmast'a doğru gittik. Andranik de bizimleydi. Khanasor'da Andranik'e saldırdılar. Andranik halkın manastıra götürülmesini emretti. Ermeniler gelip bizi götürdü. Sabah tahtalar üzerinde bir ceset getirdiler ve onun Khanasor'da şehit düşen "takım lideri Keri*" olduğunu söylediler. Ölen için konuşmalar yaptılar. Keri'yi götürüp Tiflis'te gömdüler; bize ise : "Siz burda kalacaksınız" dediler. Kış boyunca bizi orda tuttular. Yaralı babam öküz sırtında bizimle geliyordu.

1916'da herkesin kendi köyüne dönmesi emri geldi. 1915 buğdayını hasat etmemiştik; yeniden yetişmişti. Buğdayı hasat etmeye başladık. Evler yakılmış, sadece duvarlar kalmıştı. Evlerin damlarını örtmeye başladılar. Bu defa da : "göç edelim, Doğu Ermenistan'a gidelim" diye bir yaygara koptu. Onarılmış olan Berkri Köprüsü'ne ulaştık. Iğdır'a gittik. Hiçbir şeyimiz yoktu. Babam orda birini tanıyordu. Babam o adamın evine gitti. Bir de baktık ki, o adamın karısı ve çocukları gelip bizi kendi evlerine götürdüler. Iğdır'dan göç edene kadar orda kaldık.

Altı amcamdan ikisi ölmüştü. Annemin babası, erkek kardeşi ve bir dayımın iki oğlu kalmıştı.

1920'de Bolşevikler Yerevan'a girdiklerinde biz Kond'da oturuyorduk. Kond'da bütün evler Türk evleriydi; Ermeniler o evlere yerleşmişti. Ağabeyim mossinini aldı onlara katıldı. Ben 15 yaşındaydım. Ağabeyim Zangezura Daşnaklara karşı savaşmaya gitti ve öldürüldü. Kaybettiğimiz zavallı Ruben ağabeyimdi. Yeniden kargaşa başladı. Hiçbir şey bulunamıyordu. Babam : "Armavir'e, amcamın oğullarının yanına gidelim" dedi. Ertesi gün duyduk ki, bizim köyün papazı Gandzak'taymış. Babam bizi, beni, erkek kardeşimi ve kız kardeşimi yanına aldı; babamı bir öküzün sırtına koyduk ve Gandzak'a gittik.

1921 yılıydı. Gandzak'ta Şah Abbas döneminde inşa edilmiş eski bir Ermeni kilisesi vardı. O

kilisenin bütün çevresinde Ermeniler yaşıyordu. Uzun boylu bir adam yaklaşır: "İzin verin de ben bu insanları evime götüreyim" dedi ve bizi evine götürdü. Onun bir bahçesi vardı. Bize evinin alt katını verdi ve : "Biz yaşlı bir karı kocayız; burda yaşayın. Biz size yardım ederiz; siz de çalışırsınız" dedi. Biz çocuktuk ve bahçeye bakıyorduk. O ev sahibinin bahçesinin arkasında bir sokak vardı; onun orda ekmek fırınına çevirdiği bir dükkânı vardı. Bizi o fırına götürdü ve şöyle dedi: "Bunlar muhacirdir; bunlara yardım edin". Bize ekmek verdiler.

Sonra Yerevan'a geldik.

Diğer akrabalarımızdan hiçbiri kalmamış, hepsi de ölmüştü; onlar yolda ölmüşlerdi. Babam ayaktaydı, ama çalışmıyordu. Bizi Zangu'nun kıyısında bulunan şarap fabrikasının yakınındaki siyah bir binaya götürdüler; binanın içinde bir yetimhane vardı. Yüz-iki yüz aç ve çıplak yetim orda toplanmıştı. İki kişi babama Kanaker'de iyi bir yetimhane olduğunu söyledi. Birisi de : "Eçmiatsin yetimhanesi daha iyidir" dedi. Biz de Eçmiatsin'e gittik. Yetimhane nerde diye sorduk. "İşte burda, iki katlı bir bina" dediler. Bizi müdürün yanına çıkardılar. Ona : "Ne benim ebeveynim var ne de arkadaşım Soğomon'un" dedim. Bizi götürüp giysilerimizi değiştirdiler; ekmek filan verdiler; yedik. Orda iki ay kaldık. Kardeşimin teki Yerevan yetimhanesinde kalmıştı; biz, yani ben ve arkadaşım Soğomon ise kaçıp Kanaker'e gittik. Yolu sorarak, Aşarak yoluyla gidiyorduk. Eğer Yerevan'ın içinden geçseydik bizi yakalarlardı; zira üstümüzde yetimhane elbiseleri vardı. Aşarak üzerinden gittik. Açtık. Baktık ki, bir yerde ekmek pişiriyorlar. İçeri girip rica ettik : "Anne, bir parça ekmek ver."

- Hay ben sizin kafanıza!... yetimhaneden kaçmışlar, bir de gelip ekmek istiyorlar, diye cevap verdi kadın.

Geri döndük. Adamın biri bizi kendi evine götürdü. Yememiz için bize bir deste ekmek verdi. Yeğvard'a vardık. Köylüler bize yanaşır soruyorlardı : "Nereye gidiyorsunuz?"

Ordakilerden biri bizim dostumuz çıktı. Bizi evine götürüp yemek yedirdi ve bir çerçiye teslim etti. Ben de evimize gittim. "Ay oğlum, nerdeydin?" diye sordu babam. Elbiselerimi çıkardı ki, yetimhaneden olduğum anlaşılmasın. Beni ve erkek kardeşimi Kanaker yetimhanesine götürdü. Bize bir parça ekmek, birkaç tane kuru üzüm ve bir bardak çay verdiler. Yiyecek yoktu. Sonra Amerikalılar geldiler ve bize çok iyi bakmaya başladılar. Ben okula gitmeye başladım. Birçok çocuğun ebeveyni yoktu; onları Amerika'ya götürdüler. Sonra babam gelip bizi Gandzak'a götürdü. 1948 yılına kadar Gandzak'ta kaldık. Orda evlendim. Başlangıçta Azerbaycanlılar Ermenilere o kadar da iyi davranmıyorlardı; ama sonra yavaş yavaş düzeldiler. Yakınlaşmaya başladık, 1936 yılında kolhozlar kuruluncaya kadar aramız çok iyiydi. Şimdi Gandzak'ta bir ağabeyim var; onun üç kızının da kocaları savaşta öldü. Şimdi hepsini de Ermenistan'a getirmek istiyorum. Birisi evini satıp Ermenistan'a geldi. Yolda katliam, soygun ve yağmalama olayları olmuş. Gelip Ermenistan'da kalacaklar; zira orda Ermenilere kötü davranıyorlar. Ekmek almak için evden çıkamıyorlar. Bir Türk komşuları onlara ekmek götürüyor; suya gitmelerine de izin vermiyorlar. Ermenice konuşmalarına izin vermiyorlar. Ermenice bir kelime duyunca kafalarına vuruyorlar. Şimdi karımın erkek kardeşi orda; ama ona vurup omuzunu kırmışlar. Sumgayit'te katliam yaptılar; Karabağ'da da katliam yapıyorlar**. Biz Türklerle nasıl kardeşçe yaşayalım? Adaletsizlik çok. Karım ölünce ikinci

defa evlendim ve bir oğlum oldu; ona ağabeyim Ruben'in adını verdim.

Eğer başarabilirsek, Azerbaycan'da ne kadar Ermeni varsa hepsini Ermenistan'a getirmeliyiz:
Aç kalalım; ama beraber yaşayalım.

* Keri (Arşak Kavafyan) (1858, Karin [Erzurum] - 1916, Revanduz) : Ulusal Kurtuluş Hareketi militanlarından.

** 1988 yılının Şubat ayında Sumgayit'te ve Ocak 1990'da Bakü'de Azerbaycanlıların Ermenilere karşı giriştiği katliamlardan ve 1991'de başlayan Artsakh Kurtuluş Savaşı'ndan bahsediyor.